MUZAFFER TELİMEN • **En Alttakiler**

MUZAFFER TELİMEN Lisans eğitimini 2010 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. 2012 yılında aynı üniversitede Din Sosyolojisi bilim dalında, *Alevi Gençliği ve Ateizm: İstanbul ve Tunceli Örneği* başlıklı teziyle yüksek lisans programından mezun oldu. 2014-2015 yılları arasında Jawaharlal Nehru Üniversitesi'nde bulundu. Hindistan'dan döndükten kısa bir süre sonra Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. 2024 yılında Kocaeli Üniversitesi Çalışma Ekonomisi anabilim dalına bağlı Yoksulluk Çalışmaları programında doktora derecesini tamamladı. 2016 yılından itibaren önce Ümraniye, son yıllarda ise Beykoz Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü'nde *Aile ve Sosyal Destek Programı* personeli olarak çalışmaktadır.

İletişim Yayınları 3762 • Araştırma-İnceleme Dizisi 635
ISBN-13: 978-975-05-4058-5
© 2026 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2026, İstanbul

EDİTÖR Aybars Yanık
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Elif Akyol
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44870
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6/41
Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6
Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MUZAFFER TELİMEN

En Alttakiler

Ümraniye'de Sınıf-altı Kent Yoksulluğu

iletişim

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 7

TEŞEKKÜR 9

SUNUŞ · AZİZ ÇELİK 11

GİRİŞ 15

BİRİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİK VE KURAMSAL ÇERÇEVE 31

Araştırmanın yöntemi ve saha bilgisi 31

Araştırma sorusu ve yöntemsel tasarımı 31

Araştırma alanını tanımak: Ümraniye 37

Göç ve nüfus yapısı 38

Eğitim, istihdam ve işgücü yapısı 43

Politik-yönetsel geçmişi 47

Yapılaşma ve dönüşüm süreci 50

Araştırmanın kuramsal arka planı 56

Maduniyet: Kavram, yaklaşım ve çalışmalar 65

Sınıf-altı: Kuramsal yaklaşımlar 84

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA VE KAMUSAL SOSYAL YARDIM SİSTEMİ 99

Türkiye'de sosyal yardım rejimi 101

1980 dönemi neoliberal popülizmi ve günümüz 101

Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi 105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SAHA ARAŞTIRMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ ... 115
Katılımcılarla ilgili bilgiler ve kamusal yardım sistemi ... 115
Katılımcıların demografik bilgileri ve kamusal yardım sistemiyle ilişkileri ... 116
Saha araştırmasının notları ve bulgular ... 118
Neden sosyal yardıma ihtiyaç duyarlar: Refah bağımlılığı mı, zorunluluk mu? ... 119
Geçinme ve yurttaşlık ... 124
Geçinme stratejileri: Sistemin periferisinde dolanmak ... 128
Şiddet ve çifte maduniyet gölgesinde tek ebeveynlik ... 132
Tartışmalı mevcudiyet, şükür ve sınıfsal konumlanamayış ... 137
Gündelik yaşam deneyimleri ... 142
Yoksulların rekabeti ve yerinden edilmiş nefret ... 148
Paternalist himayeciliğin nesnesi: Madun kent yoksulları ... 151
"Kurtarıcıların" bilgi iktidarı ya da sembolik şiddeti ... 155
Kamuya alternatif: Sivil, dinî istinat ağları ... 159
Narko-yardım ve yeni nesil mafya yapılarından söz edebilir miyiz? ... 163

SONUÇ ... 169

EKLER ... 177
EK 1. **Katılımcıların/Yanıtlayıcıların Demografik Bilgileri** ... 179
EK 2. **Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kurum ve Kuruluşlar (2023)** ... 185
EK 3. **Sosyal Koruma Harcamalarının Yardım Türlerine Göre Dağılımı (2000-2022, milyon TL)** ... 192
EK 4. **Madun ve Sınıf-altı Yoğunluk Haritası** ... 194
EK 5. **İlçenin Yapılaşma Alanları** ... 195

KAYNAKÇA ... 197

KISALTMALAR

ASHB	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
DDK	Devlet Denetleme Kurulu
EUROSTAT	Avrupa İstatistik Ofisi (European Statistics)
ECHO	Avrupa Topluluğu İnsani Yardım Bürosu (European Community Humanitarian Aid Office)
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSS	Genel Sağlık Sigortası
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
SED	Sosyal ve Ekonomik Destek
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SHM	Sosyal Hizmet Merkezi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
ŞNT	Şartlı Nakit Transferi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)

TEŞEKKÜR

Mesleğimin henüz ikinci senesinde iken bir sabah KHK kapsamında iş akdimin feshedildiğini öğrendim. İhbar bildirim süreleri dikkate alınmadan, yani toplum sözleşmesine meydan okuyan bir tutumla çıkış işleminin yerine getirilmesi istendi, zira idarecilerin/kurul üyelerinin bu telaşı, bir an önce kahramanlık madalyasına kavuşmakla bağlantılıydı. Benim için iki seçenek vardı: ya yaşadığım toprağı terk etmek ya da kalıp sancılı bir mücadelenin yükünü sırtlamaktı. Tercihim ikinciden yana oldu ve sevgili danışmanım Aziz Çelik'in burada –belki de farkında olmadan– büyük bir katkısı olduğu için kendisine minnettarım. Haklı mücadelem yaklaşık üç yıl sonra başarıya ulaşıp sebep olanların göğüslerine asılan utanç nişanları düşerken, bu kitabın iskeleti çoktan inşa edilmişti. Hem bu süreçte hem hayatımın, karakterimin ve bilincimin şekillenmesinde bana doğrudan temas etmiş insanlara borcum var. Onları sırayla anmam gerekiyor:

Ailem, kardeşlerim Saliha, Vahit ve Sefer Telimen'e; çocukluğumun yoldaşları Mustafa Ulutaş, Ömer Korkut, Burhan Tunçay ve Ahmet İlhan'a; haklı mücadelede birlikte yürüdüğümüz Erdem Dinler, Serçin Yücel ve Uğur Akyüz'e; akademik serüvene bir biçimde katkı sağlayan Elif Akyol, Ahmet Zeki

Aktürk, Mustafa Aslan, Rajev Kumar ve E. Elif Ayhan'a; sevginin kudretini gösteren Jale Çoku'ya, Cahide Dicle Atılgan, Leyla Tunç ve Merjen Çaryyeva'ya; dostlar Gökhan Görmez, Aydın Dağ, Evrim Gezdiren ve Jiyan Tunçtan'a; canım Sibel Akdağ'a teşekkür ederim.

Bu kitap kaynağını doktora tezimden alıyor ve doğal olarak değerli akademisyenlerin katkılarıyla şekillendi. Tezin değerlendirilme kurulundaki Şükrü Aslan, Songül Sallan Gül, Beril Baykal ve Doğa Başar Sarıipek hocalarıma teşekkür ediyorum. Henüz tanışmasam da yapıtlarıyla teorik çerçevenin şekillenmesine katkısı olan akademisyenler Necmi Erdoğan, William Julius Wilson, Loïc Wacquant ve Partha Chatterjee'ye minnettarım.

Son olarak, bu eseri ve sonsuz sevgimi Luna'ya ithaf ediyorum.

SUNUŞ

Muzaffer Telimen'in Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığı "Mâduniyet ve Sınıf-altı Teorileri Bağlamında Kent Yoksulluğu" başlıklı tezinin kitap olarak basılmasından tez danışmanı olarak büyük mutluluk duyuyorum. Doktora tezinin yazımı bilimsel faaliyetin en meşakkatli aşamasıdır. Doktora tezi aslında bir yalnızlık sürecidir. Tez danışmanınız olsa da, tez danışmanıyla ilişkiniz iyi olsa da tez bir yalnızlık sürecinde yazılır. Özellikle bir yandan çalışmak ve öte yandan tez yazmak daha da zahmetli bir süreçtir.

Muzaffer, bir yandan Türkiye'nin son yıllardaki zor koşullarının yükü altında, öte yandan günlük yaşamın zorluklarıyla boğuşarak tez sürecini tamamladı. Araştırmanın sadece saha kısmı iki yıl sürdü. Muzaffer, en zor dönemde bile vazgeçmedi. Daha baştan beri bir fikri ve bir yaklaşımı vardı ve tez yazım sürecinde bunu yapmaya çalıştı. Sosyal bilimler alanındaki doktora tezlerinde en önemli sorun özgün bir araştırma sorusu oluşturmak ve bu araştırma sorusunu kavramsal ve kuramsal bağlama oturtmak, ardından da uygun veri toplama tekniklerini kullanmaktır.

Pek çok sosyal bilim doktora tez çabası bunlar olmadığında bir rapora dönüşmektedir. Dahası veri toplama teknikleri (ni-

cel veya nitel) ön plana çıkmaktadır. Oysa veri toplama tekniği, tezin epistemolojik ve metodolojik tutumunun ardından gelmeli. Arabayı atların önüne koymamalı. Muzaffer bu hatadan ısrarla uzak durdu. Başından beri bir meselesi vardı ve bunun peşinden gitti.

Sosyal hizmet alanında çalışan Muzaffer, bu çalışmasında sosyal yardım alanlar ile kamu otoritesi arasında kurulan hegemonik ilişkiyi, yardım alanların kent yaşamındaki yoksulluk hallerini, yaşam deneyimlerini, gündelik ilişkilerini, savunma mekanizmalarını, maduniyet ve sınıf-altı teorik perspektifiyle ele alıyor. Tezin bu teorik çerçevesini tamamlayıcı olarak, saha bölümünde nitel araştırma desenine başvuruldu. Çalışmada İstanbul'un Ümraniye ilçesi Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü'nden ve aynı zamanda ilçede bulunan diğer kurum ve yerel organizasyonlardan da yardım alan yanıtlayıcıların yardım sistemiyle bağlantıları ele alınmaktadır.

Çalışma kent yoksullarını madun ve sınıf-altı penceresinden anlamaya çalışıyor ancak onlar adına konuşmaktan, onları temsil edecek romantik-popülist söylem geliştirmekten veya yoksul romantizmi yapmaktan uzak duruyor. Muzaffer'in çalışması, olguyu kavramsal düzeyde irdeleme ve nitel bir araştırma deseniyle nedensellik ilişkisini anlama üzerine temelleniyor. Katılımcı gözlem ve görüşmelerden toplanan çıktıların kavramsal düzeyde tartışılmasına önem veriliyor.

Araştırma sahası olan Ümraniye ilçesi hayli özgün özelliklere sahiptir. İşsizlik, göç, hemşerilik ve akrabalık kökenli dayanışma ağlarının yanında metropol alanının diğer çekici unsurlarının önemli bir rol oynadığı bir mekândır. Bir yandan 2000'lerle birlikte artan bir göç kuşağının varlığı, son yıllarda ise ilçenin finans-bankacılık sektörü açısından tercih edilen yer olması, son olarak Suriye'deki iç savaşın etkisiyle kitlesel olarak göç edenlerin ikinci ya da üçüncü yerleşim durağı olması Ümraniye'nin öne çıkan özellikleridir.

Çalışmada, ilçenin mekânsal öyküsü irdelendikten sonra burada yaşayan yoksul-madun kesimin devlet-birey zeminine taşınan ilişkilerinden hareketle onlara daha yakından bakılı-

yor. Hem sosyal yardım sistemi içerisindeki pozisyon alışları hem de yaşam alanındaki pratikleri gözlemleniyor.

Çalışma Türkiye'deki siyasal iktidarın sosyal yardım sistemine getirdiği yeniliklerle kentli yoksul grupların sempatisini kazandığı gerçeğini saptadıktan sonra, neoliberal bir zihniyete sahip mevcut siyasal otoritenin yoksulluğu bitirmek mi yoksa onu yönetmek mi istediğini tartışmaya açıyor. Çalışmada mevcut sosyal yardım sisteminin bir refah devleti özelliği taşımadığı, hak temelli bir sosyal yardım rejimi olmadığı ve yoksulluğu yok etmenin değil, yoksulluğu yönetmenin ağır bastığı sonucuna varılıyor. Çalışma, yoksulların siyasal davranışı açısından da kıymetli bir sonuca ulaşıyor:

> Yoksulluk tam anlamıyla bitirilmediğinde, bu sorunla mücadele eden bireylere hangi kanaldan el uzatılırsa onun meşruluğu ve saygınlığı artar. Nitekim hanehalkının yeniden üretimi için uzatılan ele borçluluk hissetmenin de ötesinde yardıma uzanan el kutsallaştırılabilir. Bu açıdan bakıldığında yanıtlayıcıların refah dağıtım mekanizmasının aktörü olan siyasal otoriteyi ve tepe yöneticisini *baba* figürüyle özdeşleştirdiği ve bu yapıya minnet duyduğu görülmüştür. Bu da her koşulda reel siyaset içinde baba figürünü korumak ve onun devamlılığını sağlamak için oy davranışını doğrudan etkilemektedir.

Muzaffer'in çalışması 21. yüzyıl Türkiyesi'nin sosyal yardım sisteminin farklı veçhelerine sistematik bir yaklaşımla bakabilmek ve anlamak için çok kıymetli. Okuru bol olsun.

AZİZ ÇELİK